

А.В. Кофанов,

кандидат юридичних наук, докторант, доцент
(Навчально-науковий інститут підготовки слідчих і криміналістів
Київського національного університету внутрішніх справ)

МІСЦЕ ТА РОЛЬ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ (50-90-Х РОКІВ ХХ-ГО СТОЛІТТЯ) У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ

Стаття присвячена виникненню, становленню та розвитку системи експертних установ України. У ній розглянуто теоретичні та практичні аспекти діяльності науково-дослідних експертно-криміналістичних установ (в 50-90 роки ХХ століття) з підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації працівників експертних підрозділів, а також проаналізовано наукову діяльність (підготовку докторських та кандидатських робіт, монографій, підручників, посібників, методичних розробок, статей) цих інститутів.

У 1950 році Науково-дослідний інститут криміналістики, створений при НТВ МВС СРСР, був підпорядкований Головному Управлінню Міністерства внутрішніх справ СРСР.

У 1951 році при інституті криміналістики МВС був створений криміналістичний музей, що став надалі центром учбово-методичної роботи по криміналістиці на території республіки.

У завдання музею входило: впровадження науково-технічних засобів і методів, спрямованих на розкриття скоєних злочинів; проведення занять зі слідчими, експертами й оперативними працівниками органів внутрішніх справ із метою підвищення їх професійної кваліфікації [1: 122].

Ці ж завдання виконували музеї, створені по всій території СРСР.

На заняттях, які проводили співробітники науково-технічних відділів, практичних працівників правоохоронних органів інформували про нові способи скоєння злочинів, які заходи приймають злочинці з метою приховування слідів злочину, які є найбільш ефективні способи, методи та прийоми що використовуються в процесі розкриття злочинів і як при цьому найбільш ефективно і всебічно використати криміналістичну техніку й можливості судової експертизи.

У листопаді 1957 року в м. Києві відбулася конференція працівників науково-дослідного інституту МВС УРСР, яка визначила основну функцію науково-технічних відділів органів внутрішніх справ – експертна діяльність та шляхи її вдосконалення.

До кінця 50-х років в органах внутрішніх справ склалася розгалужена мережа криміналістичних установ, які виконували такі функції, як проведення експертиз, надання кваліфікованої, практичної допомоги слідчим підрозділам у проведенні окремих слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, а також поширення криміналістичних знань серед працівників органів внутрішніх справ, узагальнення та розповсюдження передового досвіду експертної діяльності, підготовки висококваліфікованих кадрів.

У період 1960-1980-х років інститут криміналістики МВС СРСР являв собою багатопрофільний науково-дослідний центр, що забезпечував проведення та координацію наукових досліджень із питань криміналістики. Інститут складався з відділів: техніко-криміналістичних, фізико-хімічних, біологічних і інших спеціальних методів дослідження речових доказів; відділу з розробки проблем попереднього розслідування [2: 27].

Основні напрямки наукових досліджень інституту криміналістики в 1970-1980 роки були спрямовані на вивчення можливостей використання мікрооб'єктів у розкритті й розслідуванні злочинів. Надалі співробітниками інституту була здійснена класифікація мікрооб'єктів, які були виявлені та вилучені з місць подій; були визначені умови їх виникнення, найбільш ефективні прийоми і способи виявлення і вилучення; підготовлені та видані науково-методичні посібники, у яких відображені процесуальні, технічні й тактичні прийоми пошуку, виявлення, вилучення та фіксації мікрооб'єктів у процесі огляду місць подій [2: 28].

У цей період удосконалюються наукові розробки в галузі судової балістики, проводяться дослідження класифікації холодної зброї. З цієї тематики були опубліковані методичні розробки, зокрема з опису вогнепальної зброї, в тому числі мисливського, пневматичного й автоматичних пістолетів.

Крім цього, проводяться дослідження в галузі криміналістичного дослідження магнітних записів, які використовувалися практичними працівниками в процесі розслідування кримінальних справ. Як результат проведених інститутом досліджень була створена загальна методика експертно-криміналістичного дослідження магнітних фонограм, а також методики відновлення змісту і встановлення фальсифікації магнітних записів. Підготовлені рекомендації щодо надання фонограм усної мови для впізнання, використання засобів звукозапису на попередньому слідстві, отримання експериментальних зразків усної мови для ідентифікації особистості за фонограмами, трасологічного дослідження магнітних стрічок для встановлення моделі обладнання, на якому був зроблений запис [2: 28].

З метою встановлення й розшуку злочинців, що зникли з місця події, в кінці 70-х років співробітниками інституту був розроблений ідентифікаційний прилад малюнків (ІПМ-2), а також наукові методи, що забезпечували застосування портретної ідентифікації в практичній діяльності правоохоронних органів.

Для встановлення ознак почерку особи, що виконала певний документ, проводились дослідження використання елементів знаків у процесі ідентифікації, тим самим були розширені можливості почеркознавчої експертизи у випадках, коли об'єкти надходили до експертизи в невеликій кількості графічного матеріалу.

У галузі техніко-криміналістичної експертизи документів систематизовані й уточнені положення методики визначення послідовності нанесення пересічних штрихів. З метою дослідження документів у вузьких зонах спектру створений прилад – монохроскоп [2: 29].

Для розв'язання питань, пов'язаних із визначенням природи речовини, проведенням порівняльних досліджень для встановлення джерела походження, наукові співробітники інституту приділяють велику увагу створенню методик криміналістичного дослідження мікрооб'єктів та застосуванню у цьому процесі фізико-хімічних методів.

З метою отримання найбільш повної інформації про особу, що здійснила злочин, в інституті вивчалися можливості застосування біологічних й інших спеціальних методів дослідження речових доказів, що стосуються особи злочинця.

Для встановлення групової і статевої належності особи, яка здійснила злочин, були розроблені методики дослідження крові, різних тканин і виділень, що належать людині, а також методика встановлення групи крові за відбитками рук, залишених злочинцем і виявлених та вилучених під час огляду місця події.

Було створено методику підготовки собак для використання їх під час пошуку наркотиків, а також розшуку осіб за слідами запаху, залишених на місцях злочину. Таким чином, вивчена можливість застосування одорології в слідчо-оперативній і розшуковій роботі [2: 30].

Наукові співробітники інституту криміналістики МВС СРСР брали участь у розробці програм підготовки експертів-хіміків, експертів-фізиків, біологів і харчовиків, із якими проводили семінари з метою навчання їх розробленим в інституті методикам, забезпечували стажування як в інституті, так і в базових криміналістичних підрозділах.

27 грудня 1950 року Міністерство юстиції УРСР затвердило нове Положення про інститути науково-судової експертизи. Відповідно до Положення, в завдання інститутів, крім розробки нових методів дослідження речових доказів, входила розробка питань теорії криміналістики й судової експертизи.

Велика заслуга у розробці нових напрямів у теорії та практиці судової експертизи в Київському науково-дослідному інституті судової експертизи належить В.К. Лісиченку, який у 1951 році був призначений директором інституту. В.К. Лісиченко бере активну участь у розробці методів використання в експертних дослідженнях радіоактивних ізотопів, методики досліджень знарядь злочину та інструментів, використаних під час скоєння злочинів, пошкоджених документів, текстів, написаних друкарськими літерами і спеціальними шрифтами, досліджує питання криміналістичного захисту документів, теорії криміналістичної ідентифікації й експертного експерименту [3: 42]. Спільно з ним у розробці цих напрямків брали участь й інші співробітники інституту: М.Я. Сегай, Л.К. Літвіненко, С.А. Ципенюк, І.Я. Фрідман, В.Ф. Берзін, З.А. Ковальчук.

Ці вчені займалися наступними питаннями: С.А. Ципенюк – дослідженням рукописних текстів, виконаних друкарськими літерами; М.Я. Сегай – класифікаційними ознаками письма; Л.К. Літвіненко – питанням механізму утворення слідів свердлування, розпилювання й розрізу, залишених свердланими знаряддями, а також умовами застосування гіпсового розчину з метою вилучення цих слідів із місць подій; В.Є. Бергер – механізмом утворення слідів, залишених на кулі від нарізу в каналі ствола при пострілі зі зброї; Б.Р. Кирічинський і М.Г. Богатирьов – застосування інфрачервоної люмінесценції барвників із метою виявлення виправлень, дописувань, підчисток записів у документах, а також читання слабо видимих і залитих рукописних і машинописних текстів; Н.М. Зюський – питаннями судової фотографії. Він і В.Г. Дроздов розробили методику застосування кольорової фотографії для криміналістичних цілей; В.К. Лісиченко – розробив прийоми і методи використання бета-променів, радіоактивних ізотопів із метою визначення товщини та густоти досліджуваних об'єктів; М.Я. Сегай займався дослідженнями криміналістичної ідентифікації й особливостей її застосування при проведенні криміналістичних експертиз; В.П. Колмаков вивчав тактику проведення слідчого огляду і слідчого експерименту, працював над проблемами тактики проведення судової експертизи речових доказів, розробляв методику розслідування вбивств.

Наукові роботи співробітників інституту з досліджуваних проблем публікуються в юридичній літературі, а саме в збірниках: "Теорія і практика криміналістичної експертизи", "Криміналістика і судова експертиза", "Слідча практика", "Радянська криміналістика на службі слідства", "Питання криміналістики" й інші.

Вчені-криміналісти, які працювали в цей період в інституті, брали активну участь у проведенні наукових конференцій, що проходили в Києві, Одесі, Львові, Харкові, Москві й інших містах, де виступали з доповідями з проблем криміналістичної експертизи, а також у всесоюзних і республіканських сесіях наукового співтовариства судових медиків і криміналістів.

7 березня 1962 року Міністерство юстиції УРСР прийняло нове положення про науково-дослідні установи судової експертизи, що функціонували на території України. Прийняте положення передбачало для науково-дослідних інститутів, крім проведення експертної, наукової та методичної роботи, проведення профілактичної роботи, пов'язаної з узагальненням експертної практики, і з цього часу почався новий етап в діяльності Київського науково-дослідного інституту судової експертизи. Співробітниками інституту Н.М. Зюським, С.Ю. Брайчевською, В.Г. Дроздовим і Б.Р. Кирічинським були систематизовані фізичні й фотографічні методи дослідження речових доказів. Підготовлено й видано посібник "Фотографічні і фізичні методи дослідження речових доказів"; С.Ю. Брайчевська продовжує займатись техніко-криміналістичним дослідженням документів; З.А. Ковальчук розробила нові прийоми дослідження розірваних, спалених й іншими способами пошкоджених документів; М.Я. Сегай і В.М. Прищепа обґрунтували можливість ідентифікації підшви фабричного взуття за залишеними нею слідами; М.І. Розанов розробив і впровадив у практику методику визначення цілого за частинами, якщо об'єктом дослідження є деревина; Б.Н. Єрмоленко займався питаннями встановлення нарізної

зброї за слідами, залишеними нею на вистреленій кулі. Відділ судово-авто-технічних досліджень займався розробкою наукових засад і методикою проведення судово-авто-технічної експертизи з метою встановлення причин, що викликали скоєння дорожньо-транспортних пригод, розробляється методика проведення криміналістичної експертизи, об'єктами якої є документи з машинописним або рукописним текстом, виконані на українській мові, проводяться й інші дослідження.

У період із 1960-1966 років співробітники інституту беруть участь у проведенні наукових конференцій у таких містах, як Москва, Ленінград, Одеса, Харків, Ташкент, Мінськ та ін.

На розширених наукових конференціях Українського наукового товариства судових медиків і криміналістів співробітниками інституту представлено 86 доповідей, а всього за післявоєнний період до кінця 60-х років на сорока наукових конференціях таких доповідей було більше 200 [3: 45].

Наукові праці вчених-криміналістів інституту друкуються у виданнях щорічного республіканського міжвідомчого збірника наукових і науково-методичних робіт "Криміналістика і судова експертиза". Ведеться активна дисертаційно-дослідницька робота аспірантами та співробітниками інституту.

В інституті здійснюється науково-дослідна робота в галузі методології судової ідентифікації й судово-експертної профілактики. Цими проблемами займалися такі співробітники інституту, як М.Я. Сегай та І.Я. Фрідман, наукові роботи яких із цих проблем були опубліковані в збірнику "Криміналістика і судова експертиза". У процесі проведення науково-дослідної роботи в Київському науково-дослідному інституті судової експертизи на початку 70-80 років приділяється велика увага розробці процесуальних і тактичних питань призначення і проведення повторних експертиз, процесуальним проблемам авто-технічних експертиз, а також експертиз, призначених судами під час розгляду цивільних справ. Із цих питань були підготовлені й опубліковані методичні рекомендації та посібники для слідчих, судів і експертів-криміналістів. Над розв'язанням цих проблем працювали співробітники інституту З.С. Меленевська, Г.М. Надгорний, Т.М. Федоренко. Ліповський В.В. у цей період займається дослідженнями діагностики й ідентифікації виконавців підписів і рукописних текстів, виконаних особами немолодого віку; Ярославом Ю.Ю. розроблена універсальна методика виявлення латентних слідів із використанням методу термічно-вакуумного напилювання.

За період із 1970 по 1980 роки науковими співробітниками Київського інституту повністю розв'язана проблема криміналістичної експертизи документів, які були виконані з використанням друкарських машинок. У 80-х роках в інституті розроблені та впроваджені в експертну практику методи дослідження із застосуванням лазерних приладів, а також розроблена методика проведення судово-відео-фонографічної експертизи. Цією роботою займався співробітник інституту Ю.П. Попов. У Київському інституті активно ведеться розробка застосування в експертній практиці високочутливих фізичних і фізико-хімічних методів дослідження речових доказів із метою встановлення природи речовин, їх загальної групової приналежності та загального джерела походження; полярографічного методу встановлення важких металів, методів лазерної, ультрафіолетової й інфрачервоної спектроскопії, газо-хроматографічних методів порівняльного аналізу сильнодіючих лікарських речовин. У цій галузі розробки проводили співробітники інституту Т.І. Чернецька та вчені Т.Г. Мельшко, О.В. Круть. Під керівництвом Б.Ю. Гордона розроблена й опублікована в 1979 році методика кількісного структурно-групового аналізу, з метою визначення кількості нафтопродуктів в об'єктах, що надходять на дослідження в малих об'ємах.

У галузі біології працювали співробітники інституту Л.П. Булига, Д.С. Рудіч, Т.Н. Самсонова та інші. З питань судово-авто-технічних досліджень Г.В. Жілінським і О.Я. Остапоком розроблені теоретичні засади методики проведення експертної діагностики транспортних засобів із метою встановлення їх технічного стану. В.Н. Саділенко розробив методи стендового дослідження систем гальмування автотранспорту, що зазнав технічних пошкоджень внаслідок дорожньо-транспортних пригод.

У кінці 80-х років відбулися зміни в структурі діяльності інституту, пов'язані з розширенням його експертних функцій. У 1988 році створена лабораторія судово-товарознавчих і будівельно-технічних досліджень, а в квітні 1990 року лабораторія судово-економічних досліджень.

Крім проведення експертних досліджень, співробітники інституту, як фахівці продовжують виїжджати на місця подій, а як експерти беруть участь у судових засіданнях, проводять семінари і виступають із лекціями перед слідчо-судовими працівниками.

Київським інститутом проводиться стажування прокурорів-криміналістів із метою підвищення їх професійного рівня в галузі судових експертиз.

У післявоєнний період до 1990 року науковими співробітниками інституту було опубліковано більше ніж 1200 книг і статей, у яких детально висвітлені всі проблеми, над якими в цей період працював інститут, захищені 2 докторські й 30 кандидатських дисертацій, проведено більше 100 тисяч судових експертиз.

Для проведення експертних досліджень співробітники інституту використовують сучасні електронні мікроскопи, електронно-оптичні перетворювачі для виявлення невидимих слідів, лазерні установки, атомно-лазерні мікроаналізатори, інфрачервоні й ультрафіолетові спектрометри, комп'ютери, обчислювально-вимірні комплекси й іншу техніку.

В останні роки співробітниками інституту велика увага приділяється профілактичній роботі під час проведення експертиз. У процесі вивчення й узагальнення практики розслідування окремих категорій кримінальних справ і здійснення у них справ експертизах, співробітники інституту розробляють профілактичні заходи, спрямовані на запобігання скоєння злочинів певних категорій.

Протягом свого існування співробітники Київського науково-дослідного інституту судової експертизи надавали й надають велику допомогу слідчо-прокурорським і судовим органам у їх повсякденній боротьбі зі

злочинністю. За завданням співробітників слідчих підрозділів і судів, проводять експертні дослідження, використовуючи при цьому новітні науково-технічні засоби, тим самим сприяють встановленню істини по кримінальним справам.

У цей час Київський науково-дослідний інститут судових експертиз (КНДІСЕ) складається з відділу проблем криміналістики і судової експертизи і таких лабораторій: судово-почеркознавчих досліджень; техніко-криміналістичних досліджень документів, судової трасології і балістики; судово-фізичних і хімічних досліджень; судово-авто-технічних досліджень; судово-біологічних і ґрунтових досліджень; судових товарознавчих і будівельно-технічних досліджень; судово-економічних досліджень; судово-фоноскопичних і лазерних досліджень [3: 42-45].

Крім того, в КНДІСЕ є сектор судових пожежно-технічних досліджень і відділ математичного моделювання й автоматизації експертних досліджень.

У середині 50-х років співробітники Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз (ХНДІСЕ) розробили низку напрямків вирішення теоретичних проблем криміналістики й судової експертизи. З.М. Соколовський вивчав питання можливості застосування слідчими спеціальних знань у процесі дослідження об'єктів, що проходили у кримінальних справах як речові докази; Л.Н. Мороз у своєму дисертаційному дослідженні узагальнив практику розслідування кримінальних справ, порушених за фактами розкрадання у сфері торгівлі та споживчій кооперації. У 1952 році Харківський НДІСЕ провів реєстрацію й аналіз способів підробки документів, а в 1953 році відповідно до завдання Міністерства юстиції СРСР співробітники інституту провели у всіх інститутах і лабораторіях судової експертизи реєстрацію способів підробки документів у справах про розкрадання державного й суспільного майна, де як засоби здійснення або приховання розкрадання використовувалися різні документи, за якими надалі призначалися криміналістичні дослідження [5: 22].

У 1960 році для проведення експертиз у справах про порушення правил безпеки дорожнього руху в інституті був створений відділ судово-авто-технічних досліджень, де проводилися судово-авто-технічні експертизи, вивчалися питання, що стосуються загальної методики проведення авто-технічної експертизи і проблем дослідження несправності гальмівної системи автомобіля транспорту.

Наукові роботи, виконані співробітниками інституту, публікувалися у вигляді монографій, методичних посібників і статей як у збірниках, що видавалися самим інститутом, так і в збірнику ВНДІ криміналістики Прокуратури СРСР "Слідча практика", а також у журналах "Радянська держава і право", "Радянське право", "Радянська міліція" і в інших.

Співробітники інституту продовжують брати активну участь у наукових конференціях, що проходили в Москві, Санкт-Петербурзі, а також у Києві, Ташкенті, Мінську, Тбілісі та в інших столицях союзних республік колишнього СРСР, де виступали з доповідями з питань методики розслідування злочинів, дослідження письма, почерку й под.

Вагоме місце в науковій роботі інституту займала й займає розробка, конструювання й удосконалення приладів і пристосувань, що використовуються в процесі дослідження речових доказів, вилучених із місць подій.

Були виготовлені прилади для прокатки куль по легкоплавкому металу; для оптичної розгортки куль та інших циліндричних поверхонь; для виявлення слідів папілярних візерунків за допомогою радіоактивного формальдегіду, трасограф, коректорний світлофільтр для кольорової фотографії, снаряд для фіксації слідів каналу ствола гладкоствольної мисливської зброї, прилад для визначення автентичності монет й інші [6: 53].

Співробітники інституту надають допомогу слідчим працівникам у вигляді проведення консультацій, рецензування та наукового керівництва дисертаційними дослідженнями, підготовленими фахівцями інших установ судової експертизи й вузів України.

У січні 1967 року в Харківському інституті була створена вчена рада, яка визначила план науково-дослідної роботи цієї експертної установи. У плані передбачалася підготовка дисертацій співробітниками інституту з розробки актуальних питань судового почеркознавства, техніко-криміналістичного дослідження документів, трасології, судової балістики, тактики проведення слідчих дій, пов'язаних із застосуванням науково-технічних прийомів і засобів, а також спеціальних знань [6: 54].

Багато робіт аспірантів і співробітників інституту були направлені на розв'язання проблем, пов'язаних з актуальними питаннями почеркознавства, на дослідження стійкості й індивідуальності слідоутворюючого мікрорельєфу і мікрослідів на металі, ідентифікації гладкоствольних мисливських рушниць за вистреленою картечкою, шротом та ін. [6: 55].

З кінця 60-х на початку 70-х років у Харківському НДІСЕ проводяться дослідження можливості застосування в криміналістиці досягнень електроніки, кібернетики, вокалоскопії, кристалооптики, математичної лінгвістики й інших природничих і технічних наук.

Незважаючи на те, що в Харківському інституті приділяється велика увага науково-дослідній роботі, основним його завданням є виконання експертиз для органів слідства, прокуратури й суду Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Луганської, Полтавської, Сумської й Харківської областей та АР Крим.

За період діяльності Харківського інституту його співробітники провели десятки тисяч почеркознавчих, дактилоскопічних, трасологічних, техніко-криміналістичних, балістичних, хімічних і авто-технічних експертиз, однак найбільша кількість експертиз припадає на документи (почеркознавчі і техніко-криміналістичні дослідження).

Досліджувані об'єкти за видом розподіляються так: почеркознавчі об'єкти – 47 % від загальної кількості; техніко-криміналістичні – 36 %; біологічні – 4,4 %; хімічні – 3,5 %; дактилоскопічні – 3,5 %; трасологічні – 2,9 %; балістичні – 2,7 % [6: 57].

Термін проведення експертних досліджень в середньому 10 діб, виняток становлять складні, багатооб'єктні експертизи.

У цей час поліпшення технічної бази інституту, підвищення кваліфікації наукових співробітників, застосування й удосконалення існуючих розробок і впровадження нових методик дослідження призвело до того, що експертизи більш ніж у 90 % випадків мають категоричні висновки, що є одним з джерел доказів у процесі розслідування скоєних злочинів.

Свої висновки наукові співробітники інституту ілюструють фотознімками, кресленнями й макетами, відтак надаючи їм більшої наочності й переконливості.

Крім проведення експертиз, співробітники інституту надають допомогу правоохоронним органам в огляді місць подій, проведенні окремих слідчих дій із метою виявлення та фіксації речових доказів і слідів скоєного злочину, виступають у судових засіданнях як експерти, дають письмові й усні консультації слідчим, працівникам суду з питань, що відносяться до компетенції інституту, й об'єм такої роботи з кожним роком збільшується.

Науково-методична робота інституту полягає в тому, що співробітники інституту виступають з лекціями на юридичних факультетах вищих навчальних закладів України, на семінарах, що проводяться для слідчих, прокурорів, суддів і співробітників органів внутрішніх справ районів, міст та обласних центрів, які розташовані в регіоні обслуговування інституту. В інституті проходять методичне стажування працівники експертних установ і викладачі учбових закладів України, що позитивно впливає на підвищення кваліфікації експертів-криміналістів.

За роки свого існування інститутом виконано більше 130 тисяч експертних досліджень. Найбільший відсоток складають почеркознавчі, технічні експертизи документів, трасологічні, балістичні й інші. Проводилися експертизи дослідження матеріалів, речовин і виробів, волокнистих, лакофарбних і паливно-мастильних матеріалів, наркотичної сировини, металів і їх сплавів. Зростає кількість біологічних, інженерно-технічних, економічних і товарознавчих експертиз, особливо будівельно-технічних, бухгалтерських. Останнім часом щорічно проводиться 8-9 тисяч експертиз, з них понад 40 % виконано з використанням ЕОМ [7: 42].

Велике значення в інституті приділялося й приділяється науково-дослідній роботі. Опубліковано понад 1000 робіт – 20 монографій, 120 методичних посібників для експертів і працівників судово-слідчих органів. Підготовлено 5 докторів і 40 кандидатів наук. У цей час виконується більше 50 різних науково-дослідних робіт за тематикою інституту, у яких використовується електронно-обчислювальна техніка [7: 42]. Ведуться наукові розробки в галузях судово-авторознавчої експертизи і криміналістичної експертизи матеріалів, речовин та виробів. Розроблені методики дослідження об'єктів цих експертиз успішно впроваджуються в експертну практику. Метод аналізу ізмусових речовин під час проведення судово-грунтової експертизи, крім ідентифікаційного дослідження ґрунту, дозволяє здійснити діагностику невідомої ділянки місця події. Для підвищення достовірності висновку експерта розроблені методи математичної обробки результатів експертних досліджень за допомогою ЕОМ: програма "Мінерал" використовується при вивченні мінерального складу й домішок ґрунтів, для отримання даних хімічного аналізу застосовується програма "Статистик".

Уперше в системі судово-експертних установ за результатами науково-дослідної роботи встановлюється час заселення трупа комахами з метою визначення часу настання смерті (ентомологічна експертиза) і таких експертиз було проведено більше 30. Подальша розробка направлена на розширення можливостей цієї експертизи з метою збільшення точності встановлення періоду часу настання смерті [7: 43]. Розробляються теоретичні й методичні основи експертизи ЕОМ, їх складових частин, носіїв інформації та програмного забезпечення.

Приділяється велика увага судово-фоноскопичній експертизі. У зв'язку з цим у структурі інституту введена нова посада експерта-фоноскопіста, створена база даних звуків штучного й природного походження. Створена лабораторія судово-товарознавчих і будівельних експертиз, співробітники якої розробляють нові методики дослідження у цих видах експертиз.

У цей час, у зв'язку зі зростанням господарських злочинів, велика увага в Харківському інституті приділяється організації та проведенню судово-бухгалтерської експертизи. Більше ніж 50 % цих експертиз проводиться із застосуванням ЕОМ, вирішується питання про подальшу розробку методичних основ проведення комплексних судово-економічних (судово-бухгалтерських, фінансово-економічних, економіко-технічних) й інших експертиз. При цьому процес експертного дослідження стає більш автоматизованим.

Харківський інститут бере активну участь у розробці та впровадженні автоматизації в діяльність судово-експертних установ України. Розробляються автоматизовані робочі місця співробітників інституту, створюються банки й бази даних, автоматизовано-пошукові системи з окремих видів судових експертиз. Зміцнення матеріально-технічної бази інституту сприяє вирішенню завдань, поставлених перед цією експертною установою.

На цьому етапі діяльності ХНДІСЕ в його структуру входять: лабораторія судово-почеркознавчих досліджень; лабораторія судово-технічного дослідження документів; лабораторія судово-трасологічних і балістичних досліджень; лабораторія судово-хімічних і фізичних досліджень; лабораторія біологічних досліджень; лабораторія судово-авто-технічних досліджень; лабораторія судово-бухгалтерської експертизи; лабораторія будівельно-технічних і товарознавчих досліджень; відділ теорії судової експертизи [4: 56-60].

Крім цього, Харківський науково-дослідний інститут судової експертизи має своє відділення в Дніпропетровську, яке обслуговує південно-західні області лівобережної України і Кримське відділення, розташоване в Сімферополі. У цих відділеннях виконуються всі види криміналістичних і частина судових експертиз.

30 грудня 1950 року Радою Міністрів СРСР було прийнято рішення про ліквідацію Одеського НДІСЕ, і створення на базі інституту Одеської науково-дослідної криміналістичної лабораторії, яка в жовтні 1963 року була перейменована в Одеську науково-дослідну лабораторію судової експертизи.

У цей період співробітники лабораторії беруть активну участь в удосконаленні існуючих і в розробці нових приладів, які застосовуються в процесі проведення експертних досліджень.

Так, Н.С. Вольвач у 1961 році виготовив прилад для фотографування відбитків пальців на циліндричних об'єктах; К.А. Васильовський сконструював пістолет – маркувальник шляху руху кулі при пострілі з пістолету, а також виготовив прилад автоматичного визначення часу руху пішохода і велосипедиста; П.С. П'яников розробив і впровадив у практику методику визначення технічного стану гальмівної системи автомобіля за гальмівним зусиллям, що поступає на барабанні колеса автомобіля, шляхом застосування важеля й динамометра [8: 65-66]. Усі ці розробки знайшли широке застосування в експертній практиці.

У 1995 році Одеська лабораторія була реорганізована в науково-дослідний інститут судової експертизи.

У цей час Одеський інститут відповідно до завдань правоохоронних органів і судів Одеської, Миколаївської, Херсонської та Кіровоградської областей проводить усі види криміналістичних експертиз, а також авто-технічні, хімічні й біологічні експертні дослідження. В Одеському інституті експерти-криміналісти спеціалізуються за профілями: почеркознавчі, трасологічні, балістичні дослідження, експерти по фізико-технічних методах дослідження, експерти в галузі хімії і біології та експерти-авто-техніки.

Крім проведення експертиз, Одеський інститут, як і інші експертні установи України, проводить науково-дослідну й навчально-методичну роботу. Його співробітники виступають перед працівниками слідства, прокуратури й суду з лекціями та доповідями про можливості експертних досліджень і прийоми підготовки матеріалів для експертизи, дають усні й письмові рекомендації з питань, що стосуються експертних досліджень, виступають на судових засіданнях як експерти, виїжджають на місця подій і надають допомогу в окремих слідчих діях у кримінальних справах, що розслідуються слідчими й судовими органами.

Структура Одеського науково-дослідного інституту судової експертизи така ж, як Київського і Харківського інститутів.

У вересні 1968 року у Львові було створено Львівське відділення Київського науково-дослідного інституту судових експертиз. Створене відділення надавало допомогу правоохоронним органам і судам Львівської, Волинської, Рівненської, Тернопільської, Закарпатської, а надалі Івано-Франківської та Чернівецької областей у розслідуванні скоєних злочинів.

У 1995 році Львівське відділення КНДІСЕ було перетворене в самостійний науково-дослідний інститут.

У цей час у Львівському інституті діють чотири сектори: судово-почеркознавчих досліджень; судово-технічних досліджень документів; судово-трасологічних і балістичних досліджень; судово-фізичних, хімічних і біологічних досліджень і судово-авто-технічних досліджень.

Створена і працює наукова бібліотека [4: 60-61].

Першочерговим завданням Львівського інституту є проведення експертиз у кримінальних і цивільних справах за завданнями правоохоронних органів і судів вищезазначених областей України.

Одним із напрямів у діяльності інституту на сучасному етапі його розвитку є використання сучасних досягнень природних і технічних наук у практиці збирання, дослідження джерел доказової інформації, зокрема, методів вакуумного напилювання металів для виявлення невидимих слідів на матеріальних носіях.

Львівський інститут із року в рік міцніє та розвивається, підвищується кваліфікація кадрів, удосконалюється його структура, зростає кількість експертиз, що виконуються, а їх якість помітно покращується. Зміцнюються зв'язки з правоохоронними органами. Експерти на прохання слідчих органів внутрішніх справ і прокуратури проводять консультації з питань підготовки матеріалів для дослідження і використання експертних знань із метою збирання, дослідження і застосування доказів, проводять семінари, на яких розглядаються процесуальні, тактичні та методичні питання призначення і проведення експертиз, вивчається й обговорюється практика використання слідчими можливостей судової експертизи в процесі доведення вини осіб, що здійснили злочини, а також розкриваються недоліки, що є в роботі слідчих, з урахуванням яких визначаються подальші теми проведення занять.

Велика увага приділяється питанням впровадження і застосування в слідчій практиці нових науково-технічних досягнень і наукових рекомендацій, що використовуються при розслідуванні злочинів.

Будучи самостійним структурним науково-експертним підрозділом Львівський інститут займається не тільки проведенням експертиз як у кримінальних, так й у цивільних справах, але й активно бере участь у науково-дослідній роботі.

Наукові співробітники інституту мають планові наукові теми дисертаційних досліджень, опубліковано ряд наукових статей. Вони беруть активну участь у наукових конференціях і семінарах. Однак основна робота полягає у виконанні експертиз згідно з встановленими термінами. Свої висновки, з метою підвищення наочності, експерти ілюструють фотографіями, зарисовками, схемами і под.

Активізувалася й профілактична робота експертів. У процесі досліджень експерти відповідають не тільки на питання, що цікавлять слідство, але й з'ясовують за матеріалами кримінальних справ причини й умови, що сприяли здійсненню злочинів, розробляють заходи та рекомендації щодо їх недопущення.

У 1995 році в Донецьку, з метою проведення експертних досліджень для правоохоронних органів південно-східних областей, був створений п'ятий науково-дослідний інститут судової експертизи, який нині перебуває в стадії становлення, а його організаційна структура практично формується за зразком інших інститутів діючих на території України.

Підводячи підсумок вищезазначеному, треба зауважити, що науково-дослідні інститути судових експертиз міністерства юстиції України на протязі всіх років існування відіграють найпомітнішу роль у підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації працівників експертно-криміналістичних установ та служб різних міністерств і відомств (МЮ, МВС, МО, СБУ, ГП, НБУ, митниці та ін.).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Крылов И.Ф. Страницы истории криминалистики за 50 лет // Известия вузов. Правоведение. – 1967. – № 5. – С. 119.
2. Бойцов Б.В. Состояние и перспективы развития научных исследований ВНИИ МВД СССР в области криминалистики // Экспертная практика. – 1980. – № 16. – С. 27-30.
3. Сапун А.П., Сегай М.Я. 50 лет деятельности КНИИСЭ // Криминалистика и судебная экспертиза. – 1967. – № 4. – С. 42-45.
4. Салтевский М.В. Криминалистика. Учебное и практическое пособие. – Харків, 1997. – С. 52-61.
5. Тихенко С.И., Лисиченко В.К. Развитие криминалистики в Украинской ССР за 50 лет Советской власти // Криминалистика и судебная экспертиза. – 1967. – № 4. – С. 22.
6. Колмаков В.П. Харьковский научно-исследовательский институт судебной экспертизы на службе социалистического правосудия // Криминалистика и судебная экспертиза. – 1967. – № 4. – С. 53-57.
7. Скорик Н.В. Новые направления в экспертной и научно-исследовательской деятельности Харьковского научно-исследовательского института судебной экспертизы. Актуальные проблемы судебной экспертизы и криминалистики: Тезисы научно-практической конференции. – К., 1993. – С. 42-43.
8. Шаркова Т.Ф. Работа Одесской научно-исследовательской лаборатории судебной экспертизы за 50 лет // Криминалистика и судебная экспертиза. – 1967. – № 4. – С. 65-66.

Матеріал надійшов до редакції 04.09.2007 р.

Кофанов А.В. Место и роль научно-исследовательских экспертно-криминалистических учреждений Украины (50-90-х годов ХХ-го столетия) в профессиональной подготовке судебных экспертов.

Статья посвящена возникновению, становлению и развитию системы экспертных учреждений Украины. В ней рассмотрены теоретические и практические аспекты деятельности научно-исследовательских экспертно-криминалистических учреждений (в 50-90 годах ХХ столетия) по подготовке, переподготовке, повышению квалификации работников экспертных подразделений, а также проанализирована научная деятельность (подготовка докторских и кандидатских работ, монографий, учебников, пособий, методических разработок, статей) этих институтов.

Kofanov A.V. The Place and Role of Scientific-Research Expert-Criminalistic Institutions of Ukraine (50-90^s of 20th century) in Professional Preparation of Judicial Experts.

The article is dedicated to the system of expert institutions of Ukraine appearance, formation and development. It sheds light on the theoretical and practical aspects of the scientific-research expert-criminalistic institutions' activity (in 50-90^s of the 20th century) in preparation, re-preparation and skill raise of expert department workers, and also the scientific activity (doctor and candidate of sciences thesises, monographs, text-books, methodological working-outs and articles preparation) of these institutions.